

Iwona LIŻEWSKA

Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków
Olsztyn, Polska
e-mail: ilizewska@kobidz.pl

ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZEM KULTUROWYM MAŁEGO MIASTA. PRZEOBRAŻENIA URBANISTYCZNO- ARCHITEKTONICZNE MIASTA SZCZYTNO NA PRZESTRZENI XX WIEKU

słowa kluczowe: małe miasta, urbanistyka, Warmia I Mazury, przeobrażenia przestrzenne

WPROWADZENIE

Warmia i Mazury, to region który przed II wojną światową stanowił część niemieckiej prowincji Prusy Wschodniej, zaś po roku 1945 został włączony w granice państwa polskiego (północna część wschodniopruskiej prowincji wraz ze stołecznym Królewcem znalazła się po stronie rosyjskiej). Obecnie stanowi zasadniczą część woj. warmińsko-mazurskiego, wytyczonego w obecnych granicach administracyjnych w 1999 r.

Prusy Wschodnie zostały wydzielone administracyjnie jako prowincja Rzeszy Niemieckiej w 1878 r. Na początku XX w. obejmowały obszar 36 987 km², i zamieszkiwane były przez ponad 2 miliony ludności. Podzielone na trzy rejencje – królewiecką, olsztyńską i gabińską – liczyły w sumie 67 miast. Po II wojnie światowej w granicach państwa polskiego znalazło się 40 miast wschodniopruskich. Celem opracowania jest przedstawienie przeobrażeń przestrzennych wybranych miast Warmii i Mazur.

HISTORIA ROZWOJU MAŁYCH MIAST NA OBSZARZE WARMII I MAZUR

Najstarsza i najliczniejsza grupa miast to ośrodki o metryce średniowiecznej, zakładane na prawie magdeburskim lub chełmińskim, charakteryzujące się regularnym

układem przestrzennym, z kwadratowym lub prostokątnym centralnie usytuowanym rynkiem i regularną siatką ulic. Należą do nich min. Barczewo (1364), Biskupiec Reszelski (1395), Braniewo (1254), Dobrze Miasto (1329), Frombork (1310), Jeziorany (1338), Lidzbark Warmiński (1308), Olsztyn (1353), Orneta (1313), Pieniężno (1312), Reszel (1337), Barciany (1359), Bartoszyce (1332), Pasym (1386), Sępólno (1351), Srokowo (1405). Znacznie mniej liczna grupa to miasta nowożytne, zakładane od XVI do XVIII w., w większości rozwijające się wcześniej na prawach osady, zazwyczaj w cieniu zamku. Podniesione do rangi miasta tworzyły układ charakteryzujący się brakiem wykształconego, jednolitego placu targowego, którego funkcje przejmowała szeroka, wiejska ulica (Pisz, Węgorzewo w XVII w. oraz Ryn, Orzysz i Biała Piska, Szczytno w XVIII w.).

W drugiej połowie XIX w. niektóre miasta Prus Wschodnich przeżywały intensywne przeobrażenia. Niekwestionowaną pozycję miał stołeczny Królewiec, centrum administracyjno-gospodarcze i stolica kulturalna prowincji. Przez cały okres funkcjonowania w państwie pruskim, a potem niemieckim zachowywał on swoją dominującą pozycję. Z końcem XIX stulecia wzniesiono tu szereg monumentalnych budowli użyteczności publicznej (m.in. siedzibę rządu prowincjonalnego, gmachy sądów okręgowego i krajowego, budynek Nowej Giełdy czy Palestra Albertina), powstała też reprezentacyjna zabudowa mieszkaniowa w typie wielkomiejskiej kamienicy. Intensywny rozwój przestrzenny i przeobrażenia architektoniczne przeżywały też inne miasta prowincji. Należały do nich, błyskawicznie zyskujące na znaczeniu Olsztyn, Tylża i Wystruć, jak również inne ośrodki o istotnym znaczeniu gospodarczym i kulturalnym, jak Braniewo, Ełk, Gąbin, Giżycko, Kętrzyn, Ostróda. Znacznie wolniej i na mniejszą skalę procesy te przebiegały w niewielkich, prowincjonalnych miasteczkach, o rolniczym charakterze (Dąbrówno, Mrągowo, Nidzica, Pasym, Pisz, Szczytno). Wprawdzie z początkiem XX w. wkroczyła na te obszary kamienica czynszowa o eklektycznym wystroju, jednakże długo jeszcze ich zabudowa zachowała swoją strukturę i skromną, klasycyzującą formę, wywodzącą się z początków XIX w. Większość z nich, mimo zwiększonej – czasami nawet kilkakrotnie – powierzchni do początku XX w. zachowało też swoje pierwotne rozplanowanie. Dla znacznej części wschodniopruskich ośrodków miejskich zasadnicze zmiany przyniosła I wojna światowa.

Ofensywa rosyjska przeprowadzona latem 1914 r. była dla Prus Wschodnich prawdziwą katastrofą. Armia carska zajęła całą wschodnią i południową część prowincji. W wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo około 2/3 jej terytorium. W większym lub mniejszym stopniu zniszczenia wojenne dotyczyły 35 miast. Straty, zwłaszcza w zabudowie mieszkaniowej i gospodarczej były bardzo dotkliwe, zaś skala zróżnicowana, np.: Biskupiec Reszelski – 10 budynków, Działdowo – 152 domy, Ełk – blisko 160 budynków, Gołdap – 91 domów – Nidzica – 167 budynków, Olsztynek – 199 domów, Szczytno – 160 domów (*Salm, 2006*). Już w 1914 r. dyskutowano nad odpowiednim sposobem odbudowy prowincji. Postulowano zerwanie

z wszechobecnym eklektyzmem, w miejsce którego lansowano styl odwołujący się do swojskości i rodzimych tradycji. „W Prusach Wschodnich budować zgodnie z charakterem regionalnym [heimatlich bauen] znaczy spełniać wszystkie wymagania wynikające z właściwości kraju i jego klimatu, to znaczy budować w oparciu o prosty, zwyczajny materiał budowlany znajdujący się na miejscu; to znaczy nie wykorzystywać jakiś nieznanych tradycji budowlanych, tylko te które sprawdziły się tutaj przed wiekami”¹. Istotny wpływ na kierunek odbudowy miały, silne w niemieckim środowisku architektonicznym początku XX w., tendencje zmierzające do odnowy niemieckiej architektury poprzez poszukiwanie nowego, narodowego stylu. Punktem wyjścia dla reformatorów niemieckich stało się mieszczańskie budownictwo z przełomu XVIII i XIX w., tzw. „styl z około 1800” .

Również w Prusach Wschodnich znalazł on swoich zwolenników, stając się punktem odniesienia dla teoretyków i projektantów. „Budowlane świadectwa dwóch okresów dziejowych określają istotę miejscowości w Prusach Wschodnich, są to średniowieczna, zakonna sztuka budowlana z cegły, przetrwała pod postacią zamków i kościołów, oraz drobnomieszczańskie tynkowane budowle z czasów między ok. 1720 –do 1830; można powiedzieć, że głównie z okresu około 1800”² .

PRZEOBRAŻENIA PRZESTRZENNE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Odbudowę rozpoczęto od uregulowań prawno-finansowych³. Wydano szereg odpowiednich przepisów dotyczących kredytów, odszkodowań wojennych oraz zasad przyznawania pomocy finansowej. Powołano też odpowiednie służby budowlane mające czuwać nad właściwym przebiegiem odbudowy. Centralnym urzędem był Główny Urząd Doradztwa Budowlanego (Hauptbauberatungsamt) z siedzibą w Królewcu, któremu podlegały przypisane odpowiednim rejencjom oddziały lokalne (Bauberatungsamt) kierowane przez architektów okręgowych (Bezirksarchitekten). Kompetencje tych służb były bardzo szerokie. W zależności od szczebla władzy – rola urzędu centralnego była bardziej strategiczna, oddziały lokalne zajmowały się konkretnymi projektami i inwestycjami - działalność polegała na wspieraniu, kierowaniu i zarządzaniu odbudową. Główny Urząd Doradztwa Budowlanego zajmował się przygotowywaniem prac związanych z regulacjami urbanistycznymi, opracowywaniem planów zabudowy, przygotowywaniem i wprowadzaniem

¹ Kurt Frick, Von neuen Bauen in Ostpreussen, za: R.Traba „Wschodniopruskość, ISP PAN Warszawa 2005, s. 189.

² Wypowiedź Wenera Lindnera, przewodniczącego Bund Heimatschutz z 1915 r., za: J.Salm, Odbudowa miast wschodniopruskich po I wojnie światowej, Olsztyn 2006, s. 73.

³ Szczegółowy opis oraz tło organizacyjne odbudowy miast wschodniopruskich. w: J.Salm, Odbudowa miast wschodniopruskich po I wojnie światowej, Olsztyn 2006, ss. 79 – 88.

przepisów lokalnych, powoływaniem architektów okręgowych, rozsądzaniem sporów w sprawach wątpliwych. Do jego zadań należało też zatwierdzanie źródeł nabywania i wytworzenia materiałów budowlanych, jak również ich sprawdzanie i rozdział. Godnym podkreślenia jest fakt, iż ważną rolę odgrywać miała działalność wspierająca i pobudzająca. Zadaniem urzędu było również tworzenie i popularyzowanie przykładów wzorcowych budowli i typów domów, udzielanie wskazówek na temat ochrony zabytków, jak też zakładanie towarzystw budowy osiedli, kolonii robotniczych i przedmieść ogrodowych. Urzędy doradcze niższego szczebla miały za zadanie przede wszystkim określić faktyczny stan zniszczeń, nadzorować prace porządkowe, analizować plany zabudowy, prowadzić doradztwo projektowe oraz współuczestniczyć w udzielaniu zgody policji budowlanej na podjęcie prac. Niezmiernie istotnym jest fakt, iż miały one też prawo do decydowania o wyborze architektów i firm, jak również posiadały szerokie kompetencje w zakresie korygowania przedstawionych do zatwierdzenia projektów. Krytycy odbudowy posunęli się nawet do nazwania tej praktyki „policją gustu”.

ZMIANY WIZERUNKU MIAST PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Kolejny kataklizm przyniosła Prusom Wschodnim II wojna światowa. W wyniku ofensywy zimowej (1944/45 r.) oraz grabieżczych działań Armii Czerwonej (1945 r.) niemal wszystkie miasta poniosły dotkliwe straty. Trzeba dodać, że tylko nieliczne ucierpiały z powodu działań frontowych. Ciężkie boje toczyły się jedynie o Braniewo. Większość miast wschodniopruskich, opuszczana w pośpiechu przez wycofujące się oddziały niemieckie i uciekającą ludność cywilną, zajmowana była praktycznie bez jednego wystrzału. Szacuje się, że straty spowodowane bezpośrednimi działaniami wojennymi w większości z nich wynosiły zaledwie 1% (Domagała, 1998). Ogromną falę zniszczeń przyniosły grabieże i podpalenia wzniesiane przez Armię Czerwoną zimą i wiosną 1945 r. Tego losu uniknęło zaledwie kilka ośrodków (min. Reszel, Barczewo, Mrągowo). Większość miast, w chwili przekazywania ich polskiej administracji była morzem ruin i gruzów. Straty wojenne w zabudowie miejskiej Warmii i Mazur szacowano aż na 53 % (Lubocka-Hoffman, 2004). Zniszczenia były tym bardziej dotkliwe, że dotyczyły głównie historycznych centrów i obszarów średniejskich (Braniewo, Dobrze Miasto, Frombork, Iława, Pasłęk). W niektórych przypadkach straty były tak wielkie, że część miast na dziesięciolecie utraciła prawa miejskie (Frombork, Kisielice, Miłomłyn, Zalewo).

Zniszczenia wojenne nie były jednak jedynymi, które dotknęły miasta Warmii i Mazur. Kolejne, niepowetowane starty przyniosły dwie wielkie, powojenne akcje – odgruzowywania i porządkowania.

Hałdy gruzów jeszcze długo po wojnie zalegały znaczne obszary miast i miasteczek. Początkowo gruz usuwano tylko w zakresie niezbędnym do funkcjonowania organizmu miejskiego, w tym udroźnienia powiązań komunikacyjnych.

Jednakże z problemem odgruzowywania i uporządkowania całych obszarów miejskich nie można się było uporać jeszcze przez wiele lat. Kilkakrotnie podejmowane akcje nie przynosiły oczekiwanych rezultatów, wnosząc w codzienne życie mieszkańców poczucie niepewności i tymczasowości. Jakość życia mieszkańców, zwłaszcza na ziemiach odzyskanych stała się kwestią polityczną. Znalazło to bezpośrednie odzwierciedlenie w tezach IX Plenum KC PZPR, gdzie postulowano aby do końca 1955 r. usunąć wszystkie ślady wojennych zniszczeń. Towarzyszyła też temu fałszywie pojmowana troska o wizerunek Polski. Sprawnie przeprowadzona akcja porządkowania miast, miała udowodnić że socjalistyczna Polska radzi sobie z zagospodarowaniem przejętych ziem. Słynna uchwała nr 666 Prezydium Rządu z 20.08.1955 r. „w sprawie planowej akcji usuwania pozostałości zniszczeń wojennych w miastach i osiedlach”, w myśl której, społecznej akcji porządkowo-rozbiórkowej prowadzonej przez resorty gospodarki komunalnej, towarzyszyć miało rzetelne rozpoznanie i nadzór konserwatorski, w rzeczywistości stała się pretekstem do usuwania skutków wieloletnich zaniedbań i niegospodarności. Z pejzażu miast i miasteczek zniknęło wówczas wiele budynków znajdujących się w złym i średnim stanie technicznym, pozbawionych użytkowników, nadających się jednak do odbudowy. W późniejszym okresie zostały one najczęściej zastąpione zabudową blokową, która całkowicie zmieniła historyczne wnętrza miast. Ostatnim, ale znaczącym akordem tych zmian jest wzmożona fala inwestycyjna lat 90. XX w. i początku XXI w. Zachowane historyczne obiekty oraz ich otoczenie zaczynają ulegać istotnym przekształceniom, najczęściej niezgodnym z ich pierwotnym charakterem. Degradacji ulega zwłaszcza zabudowa dwudziestowieczna, deprecjonowana zarówno z uwagi na swój czas powstania, jak i prostotę modernistycznej formy. Jak zatem zarządzać krajobrazem kulturowym miasteczka, aby elementy historyczne i współczesne tworzyły spójną tkankę, umiejętnie wtopioną w ukształtowany przez stulecia krajobraz miejski ?

ANALIZA PRZEOBRAŻEŃ PRZESTRZENNYCH. STUDIUM PRZYPADKU SZCZYTNA

Szczytno (niem. Ortelsburg) to niewielki ośrodek miejski położony na terenie Mazur Południowych (pow. - 9,96 km², liczba ludności w 2007 r.- 25.759 mieszkańców). Początki miasta wiążą się z istnieniem w sąsiedztwie zamku krzyżackiego, niewielkiej osady o charakterze służebnym. Czasy reformacji i sekularyzacja państwa zakonne przyniosły przekształcenie obronnej warowni w rezydencję elektora pruskiego. Związane z tym ożywienie budowlane dało impuls do rozwoju osady i stopniowego przekształcania jej w samodzielny organizm miejski. Miasto rozwijało się wzdłuż szerokiej, głównej ulicy pełniącej zarazem funkcję rynku. Pełne prawa miejskie Szczytno otrzymało 12 czerwca 1723 r., na mocy edyktu ogólnego króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I. Intensywny rozwój przestrzenny Szczytna nastąpił

w drugiej połowie XIX w. Początek dało włączenie w granice miasta posesji zamkowej w 1868 r. Na przełomie stuleci kolejno przyłączono nowe obszary: Jezioro Miejskie, obecnie jezioro Domowe Małe (1894), dawny folwark zamkowy Fiugaty (1901), tereny przy jeziorze Miejskim, tzw. Wolność (1906). Skok ilościowy stanowiło przyłączenie w 1913 r. Bartnej Strony (1.250 ha), wsi rozwijającej po przeciwnej stronie jeziora od czasów średniowiecza. Powiększyło to obszar miasta niemal dwukrotnie. Tuż przed pierwszą wojną światową Szczytno liczyło 587 domostw i 9.300 mieszkańców. Zabudowa była wypadkową prostych, klasycyzujących form, wywodzących się jeszcze z początku XIX w. oraz eklektycznego, kosmopolitycznego stylu doby wilhelmińskiej, na przełomie stuleci triumfalnie wkraczającego w miejską przestrzeń Szczytna.

Niewątpliwie przełomowym wydarzeniem w historii Szczytna był wybuch I wojny światowej. W wyniku ofensywy armii rosyjskiej w sierpniu 1914 r. w gruzach legło prawie całe śródmieście, w tym główne ulice rynkowe i ich zaplecza. Zniszczonych zostało 160 domów mieszkalnych oraz 321 budynków gospodarczych (Salm, 2006). Odbudowa zniszczonego miasta rozpoczęła się bardzo szybko, bo już w 1916 r.. Było to ogromne wyzwanie, zarówno dla mieszkańców, jak i dla władz miasta. Właściwe prace budowlane zostały poprzedzone regulacjami układu komunikacyjnego i parcelacyjnego. Poszerzono i wyprostowano główne ulice (dzisiejsze: Odrodzenia, Polska, Warszawska), dokonano korekty przebiegu starych ulic (ul. 3 Maja) oraz wytyczono nowe (ul. Andersa i ul. Żeromskiego). Kosztem kilku parcel poszerzono Plac Wolności, prowadząc wzdłuż brzegów jeziora promenadę oraz uporządkowano ulice łączące brzeg jeziora z ulicą Odrodzenia. Był to okres intensywnej działalności projektantów i firm budowlanych. Spośród architektów czynni byli m.in. August Wiegand, Walter Kuckuk, van Item, W. Czygan. Na szeroką skalę stosowano też nowe technologie i konstrukcje, m.in. betonowe fundamenty, dotychczas mało popularne w niewielkim, prowincjonalnym miasteczku. W tej dziedzinie celowały głównie firmy berlińskie. W rezultacie odbudowy, prowadzonej w latach 1916–24, powstały w Szczytnie zwarte zespoły zabudowy głównych ulic i ciągów komunikacyjnych, do których należą ul. Odrodzenia, Polska, 1 Maja. W tym samym duchu, dostosowując się do charakteru istniejącej już zabudowy, wznoszono budynki w innych punktach miasta (ulice: Ogrodowa, Bartna Strona, Barczewskiego, 3 Maja). Zespół zabudowy śródmieścia obejmował nie tylko reprezentacyjne kamienice położone wzdłuż głównej arterii śródmiejskiej. Wewnętrzne podwórka i zaplecza kamienic zabudowane były ciasno budynkami o funkcjach gospodarczo-usługowych. Interesujące jest to, że architektura tych obiektów była równie dobra i starannie projektowana, jak budynków w pierzejach głównych. Funkcję głównej handlowej ulicy pełniła ulica Odrodzenia. Tutaj znajdowały się okazałe sklepy, restauracje, kawiarnie i punkty usługowe, dwa duże tomy towarowe – „Hennig” i „Kars” – położone przy skrzyżowaniu ulicy Odrodzenia z Warszawską i 1 Maja, jak i najbardziej chyba reprezentacyjny hotel w mieście – „Berlinerhof” – znajdujący się

przy tym samym skrzyżowaniu, na narożu ulic 1 Maja i Polskiej. Prace regulacyjne oraz forma architektoniczna wprowadziły nową jakość i przyniosły zasadniczą zmianę krajobrazie miejskim Szczytna.

Podobnie jak w całym Prusach Wschodnich, tak i w Szczytnie II wojna światowa przyniosła znaczne straty w zabudowie miejskiej. Znalazło to wyraźne odzwierciedlenie w strukturze przestrzennej miasta. Zniszczenia wojenne wynosiły 47% (Biskup, 1953). Największe straty poniosła zabudowa mieszkaniowa, w tym głównie ulice śródmiejskie (Odrodzenia, Polska, Warszawska, 1-Maja). Ponownie ocalały budowle monumentalne i gmach użyteczności publicznej: wszystkie kościoły i kaplice, zakłady komunalne i przemysłowe, ratusz i zamek. W 1947 r., Główny Urząd Planowania Przestrzennego podjął decyzje o wykonaniu uproszczonych planów zagospodarowania przestrzennego dla miast na ziemiach odzyskanych. Zgodnie z urzędową instrukcją operat inwentaryzacyjny miał zawierać elaborat pisemny (m.in. informacje o funkcji geograficznej, historycznej, demograficznej miasta, sieci komunikacyjnej zewnętrznej i wewnętrznej, stanie zniszczeń wojennych, stanie urządzeń użyteczności publicznej, o zabytkach) oraz wielobarwny szkicu sytuacyjny przedstawiający istniejące i projektowane granice miasta, a także istniejące i planowane funkcje poszczególnych terenów. Zaplanowano wykonanie planów dla 68 miast woj. olsztyńskiego i szczecińskiego. Tego karkołomnego zadania wykonania podjął się, wraz z grupą współpracowników i studentów Politechniki Warszawskiej, prof. Kazimierz Wejchert (Adamczewska-Wejchert, Wejchert, 1983). Wykonane latem 1947 r. plany, zostały, uzgodnione w terenie z władzami miejskimi oraz Regionalną Dyрекcją Planowania Przestrzennego w Olsztynie oraz przekazane poszczególnym władzom miejskim.

Wśród wykonywanych przez zespół prof. Kazimierza Wejcherta w 1947 r. uproszczonych planów zagospodarowania przestrzennego znajdowało się również opracowanie dla Szczytna. Wielobarwna tablica w skali 1 : 5000, z lekko wypłowiałymi, miejscami nieczytelnymi napisami zachowała się w urzędzie miejskim do dnia dzisiejszego. Studium historyczno-urbanistyczne dla miasta Szczytno powstało w roku 1953 W uwagach dla projektanta czytamy tam m.in. „ Z całości miasta wyróżnia się nadal ulica Rynkowa, dawny zamek (siedziba P.P.R.N. i muzeum regionalne) oraz ul. Kossak-Szczuckiej (dzisiaj Warszawska – aut.). Obiekty te należy uznać za strefę zabytkową. Same zabytki architektoniczne tj. kościół ewangelicki i resztki zamku ocalały w roku 1945 w całości. Główne linie najstarszych ulic Szczytna uległy pewnej zmianie po roku 1914, należy więc jedynie dążyć do ich utrzymania, zwłaszcza skrzyżowania ul. Stalina (dzisiaj ul. Odrodzenia – aut.) oraz Kossak – Szczuckiej jako najstarszej części miasta”. Postulaty skądinąd słuszne, w znacznej części nawet zrealizowane (nadrzędna funkcja komunikacyjna utrzymana), nie zahamowało to jednak procesów niszczenia pejzażu architektonicznego. Same bowiem plany uproszczone nie były wystarczającym narzędziem do właściwego gospodarowania przestrzenią miasta. Potrzebne były fragmentaryczne plany szczegółowe

o charakterze roboczym, zawierające propozycje rekonstrukcji oraz nowej zabudowy, porządkowania placów i nawierzchni, skwerów i zieleńców. Ponadto potrzebna była wola projektowania i realizowania nowej architektury w oparciu o formy lokalne i tradycję, a nie w opozycji do niej. A tak się niestety stało. Historyczna zabudowa śródmieścia zachowała się w niewielkim stopniu. Nowa zabudowa skupiona wzdłuż głównych ciągów śródmiejskich (ulice Odrodzenia, Polska, 1 Maja, Sienkiewicza oraz Warszawska), pochodząca głównie z lat 60. i 70. XX w. to wielorodzinne bloki lub niskie pawilony, które zastąpiły reprezentacyjne, wielkomiejskie kamienice. W ten sposób całkowicie przekształcono wnętrze urbanistyczne głównej arterii śródmiejskiej oraz częściowo ulic sąsiednich. Przełom XX i XXI w. przyniósł szereg prac remontowych i modernizacyjnych, prowadzonych na szeroką skalę zarówno w obrębie śródmieścia, jak i osiedli mieszkaniowych z lat 20. i 30. XX w. Wymiana okien, docieplenia budynków, przekształcenia otworów, zmiana sylwety dachu, nadmiar krzykliwych reklam, wszystkie te zmiany niekorzystnie wpływają na architektoniczną tkankę miasta. I niewiele pomaga tu fakt, że Szczytno jako jedno z niewielu miast w województwie, posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, niemal dla całego obszaru. Zapisy dotyczące dziedzictwa kulturowego, jego cech i lokalnych wyróżników, jak również wynikające z tego wnioski są ogólnikowe i mało precyzyjne. Podobnych analiz brakuje w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, nie wspominając, że od 1953 r. nie powstało studium historyczno-urbanistyczne z prawdziwego zdarzenia. Wykonane na początku lat 90. XX w. skrócone studium z założenia nie wyczerpuje tematu. Jeśli jeszcze ten obraz uzupełnimy o luki prawne, niską świadomość historyczną oraz wszechobecne poczucie wolności, objawiające się przede wszystkim brakiem kultury użytkowania przestrzeni, to jawi się nam smutna perspektywa.

Jak zatem zarządzać krajobrazem kulturowym Szczytna, aby pierwszym odczuciem po przyjeździe do miasta nie było wrażenie nieładu architektonicznego? To pytanie pozostaje nadal otwarte.

LITERATURA

- Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1986: Małe miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne. Arkady, Warszawa, s. 149-17.
- Biskup M., 1953: Studium historyczno-urbanistyczne miasta Szczytno. Toruń, mpis, Zbiory PP PKZ, Archiwum KOBIDZ, Grodzisk Mazowiecki, s. 14.
- Domagała T., 1998: Miasta wschodniopruskie w okresie zimowej ofensywy Armii Czerwonej w 1945 r. [w:] Odbudowa miast historycznych, Elbląg.
- Lubocka-Hoffman M., 2004: Miasta historyczne w zachodniej i północnej Polsce. Zniszczenia i programy odbudowy. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Elblągu, Oficyna Wydawnicza Excalibur, Elbląg-Bydgoszcz, s. 15-33.

Salm J., 2006: Odbudowa miast wschodniopruskich po I wojnie światowej. WK Borussia, Olsztyn, s. 13-89, 247-264.

SUMMARY

THE MANAGEMENT OF THE SMALL TOWN'S LANDSCAPE. THE URBAN AND ARCHITECTURE CHANGES IN SZCZYTNO TOWN DURING THE TWENTIETH CENTURY

The 20th century has fundamentally changed the Warmian and Mazurian urban landscape. Only within the space of one hundred years, this territory has been twice suffered the war damage. The first time, in 1914 – during the Russian army offensive 35 East Prussian towns were destroyed, next time, during the winter and spring of 1945 - as the results of the Soviet army activities and post-war economy, most of Warmian and Mazurian historical urban complexes suffered huge losses again. In both cases, the post-war rebuilding was conducted on a great scale and with significant urban landscape results. The last strong note appearing at the turn of the 21st century were some investment activities which were taken just as in violent and significant way without any rules in protecting the public view and spatial or architectural value. The result of such activities was the erasing of the historical town nature and the demotion of its value.

Szczytno is one of the small town centers situated on the territory of the Southern Mazuria (the seat of the county, the area – 9,96 km², the population – 25 759). At the turn of the 20th century, this rapidly developing town, destroyed and rebuilt twice during the 20th century, violently changed its view on the eve of the 21st century. It is a kind of classical example of the changes and processes to which Warmian and Mazurian urban complexes were and still are subjected. These processes are still accompanied by the same problems and questions – how to adjust modern civilization standards and requires to the tradition and past value. With such problems it must has been wrestled during the both of the past-war town's rebuilding. The first rebuilding was accompanied with the efforts in referring to the local, building tradition, whereas the next one was quite opposite to the past cultural patterns. In both cases also modernity and landscape modernization were the distinctive background. The analysis of these processes, their ideological, economic and organizing frames is a kind of attempt to answer the general question - how to manage the town's landscape.

*tłum. Hanna Mackiewicz
ROBiDZ Olsztyn*